

ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Павлик Неля,

кандидат філологічних наук, доцент
Бердянський державний педагогічний університет

Сучасні реалії вимагають оновлених підходів у підготовці компетентних спеціалістів, готових до професійної реалізації та самовдосконалення. Здобувачі у галузі середньої освіти повинні стати конкурентоздатними фахівцями з високим рівнем професійної компетентності, інтелектуальної активності, соціальної відповідальності, що ґрунтуються на кращих вітчизняних традиціях та інтегровані у світову освіту й науку [1].

Мета статті – з'ясувати сутність та структуру поняття «стилістична компетентність» у контексті професійної підготовки вчителя-філолога, який навчається за освітньо-професійною програмою «Середня освіта» (предметна спеціальність 014.01 українська мова і література).

Джерельною базою дослідження стали нормативні освітні документи та науково-методичні розробки українських лінгводидактів (М. Пентилюк, О. Семенов, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Кучеренко, Л. Мамчур, А. Попович, В. Нищета та ін.).

Сьогочасний освітній простір керується низкою документів, які визначають напрями мовної підготовки. Державний стандарт базової середньої освіти позиціонує мовно-літературну освітню галузь як одну з пріоритетних, метою якої є розвиток в учнів ключових компетентностей, а саме: вільне володіння державною мовою, що передбачає такі результати освітньої діяльності: вміння здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів і норм сучасної української літературної мови, типів мовної взаємодії, особливостей стилів мовлення інформаційних та художніх текстів, медіатекстів тощо; спроможність здобувати та опрацьовувати інформацію з різних джерел у різних освітніх галузях, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі, для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей; відповідально, усвідомлюючи цінність української мови як мови взаємодії на всій території держави, використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження [2].

Фахівці в галузі методології української мови наголошують на зміщенні акцентів із засвоєння знань з теорії мови на практичне вміння їх використовувати, тобто перехід мовної освіти зі значеннєвого підходу на компетентнісний. Основна мета мовного навчання наразі розглядається у контексті формування комунікативної компетентності особистості, її здатності

до активної мовленнєвої діяльності, а отже, логічним є переорієнтування на цілеспрямоване навчання мовленнєвого спілкування (Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Кучеренко, Л. Мамчур та ін.) [3, с. 70; 3, с. 87]. Відповідно до нових стратегій навчання ґрунтовна лінгводидактична підготовка, формування професійних компетентностей та компетенцій майбутніх фахівців у галузі мовної освіти полягає, з одного боку, в теоретичному опануванні фундаментальних лінгвістичних дисциплін, а з іншого, досконалому оволодінні мовленнєво-комунікативними компетенціями.

Професійну компетенцію майбутнього вчителя української мови та літератури лінгводидакти розглядають як «ступінь сформованості системи знань, філологічних і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, інтегративних показників культури мовлення, стилю спілкування, необхідних для якісного виконання педагогічної діяльності» [4, с. 32]. За О. Семеновою, професійну компетенцію вчителя-словесника формують лінгвістична, мовна, комунікативна, фольклорна, літературна, культурознавча, педагогічна, психологічна, методична, інформаційна, дослідницька компетенції [4, с. 32].

Детальніше розглянемо зміст компетенцій, які забезпечують мовну освіту вчителя-словесника.

Таблиця 1

Лінгвістична компетенція	– комплекс лінгвістичних знань про мову як суспільне явище і систему, що постійно розвивається, зв'язок мови з мисленням, культурою і суспільним розвитком народу, вміння оперувати лінгвістичними знаннями у професійно-педагогічній і науково-дослідницькій діяльності, здатність до мовної рефлексії [4, с. 33].
Мовна / мовленнєва компетенція	– передбачає опанування мовної системи за рівнями фонетики, лексики, морфології, синтаксису, стилістики тексту; перехід від аналізу мовних засобів через розуміння природи тексту і сутності стилю до власної мовленнєвої творчості студента. Складовими мовленнєвої компетенції є оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, читанням, говорінням, письмом [4, с. 33].
Комунікативна компетенція	– сформовані знання, вміння і навички особистості, що забезпечують правильне й доречне використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, знаходження адекватного стилю і тону спілкування, враховуючи особистість співрозмовника, обставини спілкування і стратегії мовленнєвої взаємодії в різнотипних мовленнєвих ситуаціях [3, с. 90].

Важливе місце в системі філологічної освіти здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 014 Середня освіта (українська

мова і література) посідають «Стилістика української мови» (належить до циклу дисциплін професійної підготовки) та «Практична стилістика української мови» (пропонується як один з вибіркових компонентів). Стилістика української мови як розділ мовознавства й навчальна дисципліна вивчає: а) закономірності існування і структурну будову суспільно зумовлених різновидів мови – функціональних стилів; б) мовні одиниці щодо їх додаткового експресивно-стильового забарвлення; в) взаємодію різних рівнів словесно-виразових засобів у конкретному тексті, зв'язок їх з позамовними чинниками; г) типологію стильової специфіки текстів; практична стилістика має за мету поглибити навички володіння усною та писемною формами літературною мовою в усій різноманітності її виразових засобів [5, с. 260-262]. Стилістику вважають завершальною дисципліною у циклі лінгвістичних, оскільки вона передбачає знання всього курсу сучасної української літературної мови взагалі і функційного аспекту мовних одиниць зокрема. Стилістика допомагає сформулювати поняття про закономірності використання мовних засобів і способів їх організації відповідно до суспільних обставин, сфери спілкування, соціального статусу мовців, характеру їхніх взаємин, мети висловлення. Основна функція стилістики полягає саме в усвідомленому виборі мовних ресурсів, що допоможуть у виразити думку й досягти ілюктивних намірів. І такий відбір передусім залежить від мовної спроможності комуніканта, яка і формується в процесі мовної освіти на будь-якому її етапі.

Стилістичну компетентність потрактуємо як окрему компоненту комунікативної чи лінгвістичної, котра передбачає здатність мовця вибудовувати успішну комунікацію в різних сферах життєдіяльності людини в усній і писемній формах через цілеспрямований відбір мовностилістичних ресурсів, які відповідають ситуації і меті спілкування, складати та інтерпретувати тексти різностильової і жанрової приналежності, виявляти й аналізувати виражальний та експресивний потенціал мовних одиниць різних рівнів, їхню художньо-естетичну цінність, що сприятиме підвищенню мовної вправності та культури мовлення.

Розробники ОПП «Середня освіта (українська мова і література, англійська мова) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта, предметною спеціальністю 014.01 українська мова і література галузі 01 Освіта / Педагогіка (Бердянський державний педагогічний університет, 2021 р.). заявляють, що програма сформована як оптимальне поєднання теоретичних та практичних знань, умінь і спрямована на формування й виявлення у здобувачів вищої освіти комплексу компетентностей щодо практичної діяльності в галузі середньої освіти за предметною спеціальністю програми [1]. Отже, визначимо професійні компетентності, якими повинен оволодіти майбутній вчитель-філолог, котрий навчається за вказаною ОПП у процесі опанування стилістики української мови.

Таблиця 2

Професійні компетентності (ПК)
ПК 1. Мовно-комунікативна компетентність
<p>ПК 1.1. Здатність забезпечувати здобуття учнями освіти державною мовою.</p> <p>ПК 1.4. Здатність формувати й розвивати мовно-комунікативні вміння та навички учнів.</p> <p>ПК 1.5. Здатність вільно володіти українською мовою, адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетентності в процесі фахової і міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.</p> <p>ПК 1.7. Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови в закладах середньої освіти, практиці навчання української мови.</p>
ПК 2. Предметно-методична компетентність
<p>ПК 2.1. Здатність моделювати зміст навчання української мови відповідно до обов'язкових результатів навченості учнів.</p> <p>ПК 2.2. Здатність формувати та розвивати в учнів ключові компетентності та вміння, спільні для всіх компетентностей, засобами української мови.</p> <p>ПК 2.4. Здатність добирати й використовувати сучасні та ефективні методики й технології навчання української мови.</p> <p>ПК 2.5. Здатність розвивати в учнів критичне мислення.</p> <p>ПК 2.6. Здатність здійснювати оцінювання та моніторинг результатів навчання учнів з української мови на засадах компетентнісного підходу.</p> <p>ПК 2.7. Здатність формувати ціннісні ставлення в учнів засобами української мови.</p> <p>ПК 2.8. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах українською мовою, володіти методикою розвитку мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p>
ПК 5. Емоційно-оцінна компетентність
<p>ПК 5.1. Здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами.</p> <p>ПК 5.2. Здатність конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу.</p>
ПК 13. Інноваційна компетентність
<p>ПК 13.1. Здатність використовувати інновації в навчанні української мови.</p>
ПК 14. Рефлексійна компетентність
<p>ПК 14.1. Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності й визначати індивідуальні професійні потреби.</p>

Програмними результатами навчання (ПРЗ – знання; ПРУ – уміння) в результаті опанування дисципліни мають бути такі:

Стилістика української мови Програмні результати навчання: знання (ПРЗ)	
ПК 1	<p>ПЗР 1.1. Норми й стилі української літературної мови, використання усного та писемного мовлення.</p> <p>ПЗР 1.2. Інтонаційні та позамовні засоби виразності мовлення в українській мові.</p> <p>ПЗР 1.3. Основні функції й закони розвитку мови як суспільного явища, різнорівневу (системну) організацію української мови та її норми, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності.</p> <p>ПРЗ 1.4. Соціокультурна ситуація розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті.</p> <p>ПРЗ 1.8. Стратегії комунікації з учасниками освітнього процесу.</p> <p>ПРЗ 1.9. Сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови.</p>
ПК 2	<p>ПРЗ 2.1. Вимоги до результатів навчання за державними стандартами освіти, типовими освітніми програмами з української мови.</p> <p>ПРЗ 2.2. Ґрунтовні знання освітньої галузі/навчального предмета (інтегрованого курсу) і можливостей її/його інтеграції з іншими освітніми галузями/навчальними предметами (інтегрованими курсами).</p> <p>ПРЗ 2.5. Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів і рівнів сформованості їхніх компетентностей з української мови.</p> <p>ПРЗ 2.6. Види інтеграції в навчанні, підходи до інтегрованого навчання учнів української мови.</p> <p>ПРЗ 2.7. Форми, методи та засоби навчання, виховання й розвитку учнів різних вікових груп засобами української мови.</p> <p>ПРЗ 2.11. Компетентнісний підхід до оцінювання результатів навчання учнів з української мови.</p> <p>ПРЗ 2.12. Підходи до формування ціннісних ставлень учнів.</p>
ПК 5	<p>ПРЗ 5.1. Методи ведення діалогу та полілогу, усвідомленого та емпатійного слухання, ненасильницької та безконфліктної комунікації; культура діалогу.</p> <p>ПРЗ 5.2. Розмаїття та унікальність різних культур у суспільстві, відмінності між людьми, стратегії попередження, подолання й трансформації конфліктів.</p>
ПК 14	<p>ПРЗ 14.2. Загальні та професійні компетентності вчителя. Вимоги до професійної діяльності вчителя української мови з урахуванням змін в освітній політиці, змісті освіти.</p>

Програмні результати навчання: уміння (ПРУ)	
ПК 1	<p>ПРУ 1.1. Під час виконання службових обов'язків здійснювати усну та письмову комунікацію державною мовою.</p> <p>ПРУ 1.2. Застосовувати прийоми та методи збагачення мовлення учнів для висловлення ними думок, почуттів і ставлень, сприяння мовній творчості учнів.</p> <p>ПРУ 1.3. Володіти комунікативною мовленнєвою компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатний удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень.</p> <p>ПРУ 1.4. Ураховувати особливості вивчення мови/навчання мовою національної меншини України під час навчання предметів (інтегрованих курсів).</p> <p>ПРУ 1.5. Використовувати мовний, мовленнєвий та культурний досвід учнів, які належать до національних меншин України, у процесі здобуття ними освіти.</p> <p>ПРУ 1.7. Формувати в учнів здатність до взаєморозуміння, міжособистісної взаємодії засобами активної та пасивної комунікації.</p>
ПК 2	<p>ПРУ 2.2. Формувати в учнів уявлення про освітню галузь/навчальний предмет (інтегрований курс) на основі сучасних наукових досягнень.</p> <p>ПРУ 2.3. Застосовувати сучасні методики й технології моделювання змісту навчання учнів української мови.</p> <p>ПРУ 2.5. Застосовувати міжпредметні зв'язки та інтеграцію змісту різних освітніх галузей, навчальних предметів (інтегрованих курсів) під час підготовки та проведення навчальних занять.</p> <p>ПРУ 2.6. Формувати в учнів розуміння природних зв'язків різних процесів, уміння розв'язувати практичні завдання, що вимагають синтезу знань із різних освітніх галузей; розвивати в учнів системне мислення.</p> <p>ПРУ 2.10. Формувати в учнів уміння аналізувати, обґрунтовувати, доводити власну думку, ставити запитання, висувати власні припущення, розрізняти факти й здогади, узагальнювати інформацію.</p> <p>ПРУ 2.11. Застосовувати технології розвитку в учнів критичного мислення для розуміння себе, своїх цінностей і потреб, здатності до осмислення власних рішень і їх наслідків, навичок рефлексії.</p> <p>ПРУ 2.12. Розвивати в учнів здатність протистояти інформаційному тиску, усвідомлювати маніпуляції.</p> <p>ПРУ 2.13. Оцінювати результати навчання учнів української мови й здійснювати їх моніторинг на засадах компетентнісного підходу.</p>

	ПРУ 2.14. Формувати ціннісні ставлення в учнів у процесі їхнього навчання, виховання й розвитку.
ПК 5	ПРУ 5.1. Організовувати діалог і полілог з учнями та іншими учасниками освітнього процесу, поважаючи права людини та суспільні цінності. ПРУ 5.2. Застосовувати в обговоренні освітніх, соціальних і життєвих проблем методики усвідомленого та емпатійного слухання, ненасильницької та безконфліктної комунікації; запобігати конфліктам в освітньому процесі.

У науково-методичній літературі (Л. Кантейкіна [6], А. Попович [7], Н. Оськіна [8] та ін.) немає єдності поглядів щодо складників стилістичної компетентності. Визначальними для її формування, на нашу думку, є такі:

- когнітивна складова стилістичної компетентності передбачає оволодіння теоретичними основами загальної і практичної стилістики, глибоке розуміння функційного потенціалу мовних одиниць різних рівнів і способів їх організації у текстах різностильової і жанрової належності;
- мовленнєво-комунікативну компоненту розглядаємо як здатність мовця вибудовувати успішну комунікацію в різних сферах суспільної діяльності через цілеспрямований відбір та доцільне використання різнорівневих мовностилістичних засобів, що відповідають ситуації і меті спілкування;
- діяльнісно-практична складова виражається у здатності мовця складати та інтерпретувати тексти різних функціональних стилів і жанрів, виявляти й аналізувати виражальний та експресивний потенціал мовних одиниць, тропів і стилістичних фігур, їхню художньо-естетичну цінність, що сприятиме підвищенню мовної вправності та культури мовлення.

Крім цього, в обстежених науково-методичних джерелах великого значення вчені надають мотиваційній компоненті, котру розглядають як здатність до вдосконалення стилістичних умінь і навичок, прагнення до продукування стилістично довершеного тексту.

Дослідники пропонують виокремити кілька етапів у формуванні стилістичної компетентності майбутніх учителів-словесників: 1) засвоєння знань зі стилістики української мови; 2) застосування знань зі стилістики й оволодіння стилістичними вміннями на рівні визначення стилістичного забарвлення мовних одиниць різних рівнів; 3) редагування, реконструювання й конструювання текстів різних функціональних стилів, типів і жанрів; 4) послуговування мовними засобами залежно від комунікативних ситуацій; 5) застосування стилістичних умінь під час проведення уроків української мови в закладах загальної середньої освіти; 6) вміння, що з'являються в процесі здійснення науково-дослідницької роботи [7, с. 65].

Отже, стилістиці української мови належить вагоме місце в системі лінгвістичних дисциплін, які сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх учителів-філологів. Набута в процесі мовної освіти

стилістична компетенція, сумісно з лінгвістичною, мовно-мовленнєвою, комунікативною тощо, дозволить фахівцям здійснювати мовну підготовку учня відповідно до державних освітніх стандартів, а молодому поколінню стати повноправними членами суспільства й ефективно використовувати здобуті знання в практичній діяльності, демонструючи сформовану мовну і мовленнєву компетентності в процесі фахової та міжособистісної комунікації.

Список літератури:

1. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (українська мова і література, англійська мова) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта, предметною спеціальністю 014.01 українська мова і література галузі 01 Освіта / Педагогіка (Бердянський державний педагогічний університет, 2021 р.). URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/B-OPP-UML-AM-2021.pdf>.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/.
3. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника; редкол. О. А. Вісич, Х. М. Карповець, З. В. Столяр. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39945/1/R_Druzenenko_Monograph_2021_IF.pdf.
4. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2005. 404 с. URL: https://rctpd.sspu.edu.ua/images/infocenter/books/Професійна_підготовка_майбутніх_учителів.pdf.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
6. Кантейкина Л. В. Формирование стилистической компетентности у студентов-билингвов филологического факультета педагогического вуза в процессе обучения лингвистическим дисциплинам : авторефер. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Чебоксары, 2011. 23 с. URL: <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01005008344?page=1&rotate=0&theme=white>.
7. Попович А. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/2235/Popovych-A.C.-Metodyka-navchannia-stylistyky-maibutnih-uchyteliv-ukrainskoi-movy-i-literatury-v-zvo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Оськіна Н. Структура когнітивного компонента стилістичної компетентності майбутніх філологів-синологів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 32. Том 2. С. 89-93. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/32_2020/part_2/17.pdf.